

I. Ustálenost měny uvnitř státu.

Po všech sporech, jež se po staletí o to vedou, která měna je nejlepší, dospěli jsme konečně k výsledku dosti překvapujícimu, že každá měna je dobrá, jen je-li ustálena. Co se tím míní? Prostě řečeno, tolik: aby peníze ve své kupní moci či směnné hodnotě nekolísaly.

Třeba tu lišiti vnitřní oběh peněz ve státě a peněžní styky vnější, s cizinou. Je na snadě domněnka, že jest asi snazší, zaříditi poměry tak, aby kupní síla peněz ve vnitřním oběhu státu byla stálá; možno snad věc prostě naříditi? Zatím však jest řešení této otázky pro vnitřní oběh spíše ještě nesnadnější než řešení její pro styk s cizinou.

Hlavní nesnáz ve vnitřních poměrech působí, že se tu nedá kupní moc peněz vůbec přesně vystihnouti a nedají se tudíž ani posuny její poznati. Kupní síla peněz dochází nepřímého výrazu v cenách statků a ve výši úplaty za úkony, jež se za peníze směňují. Ale ceny statků kolisají nejen vlivem vzestupu nebo poklesu kupní moci peněz, nýbrž hlavně také činiteli na straně druhé se uplatňujícími: nabídkou a poptávkou zboží, takže je nesnadno vyšetřiti, zda změna cen způsobena byla tlakem se strany peněz, nebo byla vyvolána příčinami na straně druhé působícími. Mimo to i když víme, že ceny podražily nebo zlevněly vlivem peněz, nastává další obtíž, má-li se poněkud určitěji zjistiti, oč kupní síla peněz poklesla nebo podražila. Příznakem posunu cen, způsobeného z podnětu na straně peněz, měl by býti ovšem zhruba rovnoměrny pohyb všech cen, ale ve skutečnosti podražují ceny statků naléhavé a hromadné denní spotřeby a levnějších statků poměrně více a rychleji než ceny předmětů přepychovějších a

*

dražších. Vyšetřiti za těchto okolností z roztržštěných a neso-
 souměrně přesunutých cen průměrný pravděpodobný pokles
 nebo vzestup kupní síly peněz jest úloha velmi nesnadná, ne-li
 dokonce nemožná, zvláště když často jest tlak pohybu kupní
 moci peněz rušen protitlakem na straně druhé.

Proto nejsou ani číselné indexy cen zboží, jež
 statistika k účelům jiným sestavuje, spolehlivou pomůckou.
 Jimi znázorňuje se totiž spíše, zda hlavní náklady živobytné
 v celku podražily nebo poklesly, a o kolik; sledují nejen abso-
 lutný pohyb cen nejdůležitějších potravin a surovin k výrobě
 tovarů pro denní potřebu nezbytných, nýbrž upravují se jed-
 notlivé složky těchto nákladů i se zřetelem na množství, jež
 jednotlivec daného statku potřebuje, a vypočítávají se pak
 i výsledné celkové (hlavní) indexy jednotlivých pozorovaných
 období, aby se dala tato odvětví snáze k sobě přirovnávati. *)
 Pro náš účel jsou vhodnější prostá čísla procentního vzestupu
 nebo poklesu cen jednotlivých druhů zboží, a to
 i plodin a průmyslových surovin, i cen tovarů.

V podrobnostech je však věc velmi spletitá. Podražili-
 ceny přirozeným vzrůstem množství peněz
 v oběhu, buď že těží se zlato v zemi a dodá se mincovně, anebo
 že opatří se z ciziny za vyvezené zboží, má toto podražení
 důvod dvojí: na jedné straně ubylo hmotných statků při těžbě
 zlata ztrávených nebo do ciziny vyvezených, na druhé straně
 přibýlo v oběhu peněz. Obě složky působí tu sice týmně směrem,

*) Prvá tabulka cenových indexů, Newmarchem za r. 1859
 uveřejněná, obsahuje pohyb cen 19 druhů zboží; za základ (100%) jsou
 vzaty průměrné ceny let 1851—1858. „Hlavní“ indexové číslo připojil
 k těmto tabulkám londýnský časopis „Economist“ (r. 1868); je to součet
 daných indexů jednotlivých sledovaných druhů zboží. Sauebeckovy
 tabulky indexové, od r. 1886 uveřejňované, týkají se 45 druhů zboží a
 je v nich některé důležitější zboží pojato úmyslně dvakrát nebo i více-
 krát (v různých druzích), aby se zboží pro spotřebu významnější silněji
 v průměru cenovém uplatnilo; mimo to vypočítal S. pro jednotlivé
 druhy zboží zvláštní procenta důležitosti a znásobil jimi obyčejným způ-
 sobem vypočítané indexy, aby byl ještě lépe vystižen rozdíl mezi zbožím
 pro spotřebu důležitějším a méně důležitým.

ale nerovnoměrně. Úbyt statků není totiž všeobecný, stihne v prvé řadě jen některé jich druhy: v prvním zmíněném případě hlavně potraviny, v druhém případě vývozní zboží, kdežto rozmnožení peněžního oběhiva má snahu stihnouti všechny statky za peníze směňované, v prvé řadě předměty nejčastěji a v největších množstvích kupované, v dalším pak vývoji i zboží, jehož tržební obraty jsou řídké, až konečně zasáhne i věci tržebně méně hybné: pozemky a domy. Je příznakem novodobého národohospodářského vývoje, že směny statků počtem i svými obraty rostou, i že zatahují se do tohoto víru oběhu čím dál více i statky nemovité, nehledě ani k nepřímému zmobilisování nemovitostí a budov průmyslových a dopravních podniků jich zakciováním a bursovním obchodováním akciemi a kuksy; ale přes to uplatňuje se i za dnešního času vliv posunu kupní síly peněz u různých druhů statků nestejně.

Toto nestejně pronikání důsledků rozmnožení peněz způsobuje, že ani škoda, kterou poklesem kupní síly peněžní jednice majitelé peněz utrpí, není stejná. Kdo kupuje za peníze, jichž v bývalé jejich hodnotě byl získal, za nových poměrů věci spotřební, ztrácí; rovněž ztrácí, kdo peníze podrží a bude je vydávati teprve později, až pronikne všeobecný vzestup cen. Kdežto ti, kteří koupí za peníze statky, u nichž vzestup cen ještě se nedostavil, anebo mají statky ty z dřívější doby a podrží je až do té doby, kdy pronikne vzestup cen všeobecně, jsou na tom lépe. Dali totiž za statky méně jednic peněz hodnotnějších a budou je moci prodati za více jednic peněz méně hodnotných, takže neutrpí vůbec újmy.

Osvědčuje se tu známá zkušenost, že za takovýchto převratů nejlépe činí ten, kdo má a podrží trvalejší věcné statky, kdežto kdo podrží peníze, špatně pochodí. Ale záchrana neztenčené podstaty jmění může i v prvním případě býti jen na papíře, jde-li totiž o statek, který poskytuje výnos; nezvýší-li se rovnoměrně s poklesem směnné hodnoty peněz tento důchod číselně, pak přenesení se ztráta na reálný pokles důchodu. A poněvadž u statků, jež poskytují důchod, zvláště u nemovitostí,

jest i výše důchodu důležitým činitelem cenotvorným, působí ve skutečnosti zmenšený jejich výnos, pokud se nepodařilo tento výnos nominálně tak zvýšiti, aby byl rovnocenný s výnosem dosavadním, zpětným odrazem i na peněžní cenu nemovitostí na škodu jich majitelů.

U peněžních pohledávek osobných, u nichž vliv poptávky a nabídky se uplatňuje jen vyšším nebo nižším úrokem, nikoli tedy kursem jako u pohledávek v cenné papíry vtělených, rozhoduje výhradně úrokový důchod o hodnotě samy pohledávky: nezvýší-li se číselně úrok v poměru k pokleslé směnné hodnotě peněz, poklesá vlastně hodnota kapitálu. Je tudíž majitel účetní pohledávky vydán nebezpečí dvojí ztráty: ztrácí tím, že vrátí se mu jeho pohledávka tímž počtem jednic peněžních, jež druhdy byl zapůjčil, jen že jednice ty jsou hodnoty pokleslé, a mimo to vyplácí se mu úrokový důchod v podstatě nižší než dříve. Ale ovšem jest i možno, že náležitě zvýšeným důchodem úrokovým nahradí se mu i újma na hodnotě kapitálu utrpěná. Dlužník naopak z těchto převratů v témž poměru získává: koupil-li si někdo druhdy za vypůjčený peněz 400 K krávu a platil ročně úrok 16 K, což představovalo 80 litrů mléka (po 20 h), bude za pokleslé směnné hodnoty peněz o polovici platiti v podstatě jen 40 litrů mléka (po 40 h), a až bude vracetí kapitál 400 K, vrátí peněz představující jen půl krávy, poněvadž cena její za nových poměrů bude 800 K.

U peněžních pohledávek, zůstavíme-li otázku úroků stranou, jsou tudíž poměry opačné než u ostatního majetku. U věcných statků nebo cenných papírů vyrovná si sám trh vzniklé napětí mezi nezvýšenou nabídkou těchto statků a rozmnožením peněz způsobenou větší poptávkou a zvýší ceny tržní tak, že úhrnečná cena všech směňovaných statků jest v témž vztahu k rozmnoženému úhrnu peněz jako dříve, újmu utrpí tu majitelé peněz; veřejná moc nemusí a ani nemůže do věci zasáhnouti, zvláště bylo by marno, chtítí snad prostředkovati v tom směru, aby se újma rozdělila nějak rovnoměrně mezi obě strany. U účetních pohledávek utrpěl by naopak škodu majitel její, pokud by veřejná moc do úpravy nezasáhla,

a byl by ve výhodě platící dlužník, tedy držitel peněz. U vypověditelných pohledávek může arcif majitel pohledávku vypovědět a žádati zaplacení, pozoruje-li, že směnná hodnota peněz poklesá, po případě může žádati vyšší úroky; ale vliv pokleslé směnné hodnoty peněz nebývá při vzrůstu množství peněz v oběhu přílivem peněz, z domácí těžby zlata naražených nebo přivezených za zboží do ciziny prodané, snadno poznatelný a přišla by zmíněná obrana asi pozdě. Ostatně není náhlejší větší vzestup zlatých peněz v oběhu uvedeným přirozeným způsobem tak snadno možný, neboť těžba zlata vyvíjí se téměř pravidelným chodem a také zásilky zlata ze země do země na úhradu schodku platební bilance jsou poměrně úzkých rozměrů. Ponenáhlu však peněz v oběhu stále přibývá a je známou skutečností, že směnná jejich hodnota od staletí stále postupně klesá, ale tento pokles uplatňuje se tak pozvolným krokem, že není současníky téměř pozorován.

A jaký dosah má pokles směnné hodnoty peněz, způsobený značnějším přirozeným rozmnožením zlatých peněz v některém státě pro národohospodářský celek státní? Bývaly doby, v století 17. a 18., kdy se považovalo rozmnožování množství drahých kovů a peněz v zemi za jediný prostředek, kterým země může bohatnouti, a byl proto vývoz zboží všemožně poháněn. Dnes nazíráme na peníze mnohem střízlivěji. Za nynější světové války stala se dokonce věc, které by do nedávna sotva kdo byl uvěřil: Švédsko se bránilo proti záplavě zlata z ciziny za vyvezené tovary přiváženého, bojíc se drahoty. Obavy ty jsou pochopitelné; není o tom třeba důkazů, že vzestup cen není vhod tábora konsumentstva; ale trvalý vzestup cen neprospívá konec konců ani druhé hlavní skupině obyvatelstva, výrobcům jako celku, poněvadž jim jednak znemožňuje soutěž s cizinou, jednak pohání nezdravě výrobu a žene ke krizi.

Nejzdravější poměry pro zemi jsou, jak řečeno, když ceny na vnitřním trhu pokud možno málo kolísají, zvláště když nekolísají nárazem se strany peněz vyšlým, má-li tudíž země i ve vnitřních svých hospodářských sty-

cích měnu ustálenou. Ani o tom není pochyby, že jest úkolem správy státní, aby stálost měny chránila, pokud věc je v její moci. V novější době také vskutku v tomto směru cedulové banky v jakési přenesené působnosti mnoho konají. Hlavní prostředek, kterým hledí kolísání měny ve vnitřním oběhu zabrániti, jest výdaj výpomocných peněz, neuhrazených bankovek; jiného prostředku zatím není a sotva v dohledné době bude, právě se zřetelem na dosavadní nedostatečné metody statistiky cen i na poměrně obmezený vliv, který veřejná správa na vytváření se tržních cen má.*)]

Tím hůře však, jestliže státní správy dokonce samy své mocně zasahují v jemné ústrojí, jež výdaj těchto výpomocných peněz ovládá, a buď si u cedulové banky vypůjčí značné úhrny bankovek anebo vydávají samy papírové státovky. Při tomto nepravidelném výdaji výpomocných peněz vládně úplná libovůle, není tu nijaké přirozené meze, ale není ani nijakého nátlaku, kterým by státní správa byla doháněna poskytnuté vypůjčky správně vrátiti a do oběhu peněz uvésti pořádek.

Právě za nynější světové války sáhly státní správy k tomuto prostředku měrou před tím neslýchanou. V Rakousko-Uhersku dostoupila výše obíhajících bankovek koncem listopadu 1918 částky 32 miliard K! Které důsledky toto záplava papírových peněz na ceny na vnitřním trhu měla, je známo. Nastal překotný vzestup cen a až nesmyslné přeplácení všech statků, a to jak předmětů běžné denní spotřeby, tak věcí přepychových: klenotů, koberců, zlata a stříbra, v nichž hleděla se uložití a zachrániti podstata kapitálová. Lidé kupovali a schovali všechno, nač padli, jen aby měli „věci“ a ne peníze.

*) Nápravu nespravedlivých posunů hodnot, aspoň pokud se vy-
pořádání pohledávek týče, způsobených kolísáním kupní síly peněz, hledí
zjednatí návrh Marshallovy měny tabellární (Tabular
standard); závazky později dospívající by se totiž přepočítávaly dle in-
dexů cenových na rovnocennou částku v době platby. Ale na praktické
provedení tohoto návrhu sotva v dohledné době dojde.

Záhy došlo i na hospodářské pozemky a konečně podražily nepoměrně i městské domy.

Úžasná drahota, která všecken vnitřní trh ovládla, dostoupila v srpnu 1918 vrcholu. Ceny některých věcí dosáhly úhrnu třiceti- až čtyřicetinasobného cen obvyklých. Hospodářské pozemky prodávány za pateronásobné ceny mírové, velkoměstské domy za ceny o 50 až 100% vyšší než jindy; zlato placeno ještě v říjnu 1918, kdy největší napětí pominulo, sedmeronásobně, stříbro pateronásobně — cena zlata poklesla na začátku listopadu 1918 s 23.020 K na 15.520 K za kilogram, cena stříbra s 560 K na 450 K, dvacetifrank se 125 K na 90 K.

Každý, kdo tyto doby cenové revoluce prožil, arcíť ví, že nepůsobil ji jen převýdej papírových peněz, nýbrž že hlavní podíl na této drahotě mělo ukvapené přeplácení zboží ustrašeným obecenstvem, jež se bálo — a důvodně bálo — že nebude mít co jísti a čím se šatiti. Přímo cynicky zněl „časový“ insert, který se v létě 1918 objevil v denních listech: „Kupte rakve — nebudou“ -- a vskuťku za doby chřipky koncem října 1918 nebylo s dostatek rakví! Mimo to neobyčejně rychle stoupající ceny vyžadovaly samy čím dál větší množství peněz v oběhu, měly-li býti obraty zboží penězi svládnuty, zvláště když řetězový obchod ve všech odvětvích hrozivě vyhubel a úvěrové prodeje úplně ustoupily prodejm za hotové. Nebylo pak divu, že začátkem listopadu 1918 hrozil dokonce i nedostatek platidel, přes to že tak závratné sumy peněz byly v oběhu. Ovšem, lidé papírové peníze také schovávali, a mimo to lombardování válečných půjček, z nichž chtěli mnozí majitelé tímto způsobem rychle zachrániti, co se dalo, vyžadovalo spousty bankovek — začátkem listopadu 1918 byl také den, v němž vydala Rakousko-Uherská banka tímto způsobem 609 mil. K! Mimo to nastala za války jakási všeobecná likvidace podniků i spotřebních hospodářstev, všeobecné vyprodávání zásob, a přibyl na trh veliký kupec a spotřebitel, vojenský erár, který skvěle platil; také bylo nutno s ustavičným vzestupem cen zvyšovati mzdy a služné: což vše vyžadovalo u přirovnání s dobou mírovou peněz mnoho a čím dál více.

Ale jestliže na jedné straně vzrostly obraty dle množství zboží a vzrostly i dle množství peněz vzestupem cen a vzrostly dále i počtem, a bylo k tomu potřebí mnohem více peněz než v dobách mírových, působily naopak některé složky směrem opačným: některé druhy podniků, jež nebyly ve vztahu s válkou a nedovedly se dosti rychle přizpůsobiti novým poměrům a potřebám, úplně zastavily činnost, lidských pracovních sil všude ubývalo a bylo tudíž vypláceno mezd počtem méně. Mnozí lidé snadno peníze různými způsoby kalými i nekalými vydělali, byly vypláceny mnohým osobám veliké podpory, lidé tonuli v penězích a měli přes vysoké ceny statků peněz poměrně více než dost.

Nastala úplná anarchie ve stanovení cen a úplný zmatek, i neslýchaná libovůle ve vydávání peněz. Je na jev, že za takovéto hospodářské revoluce se dá velmi těžko sledovati, pokud vzestup cen vskutku byl způsoben zbytečným rozmnožením peněz v oběhu a odtud plynoucím poklesem kupní síly peněz, a pokud měl příčiny jiné, nahodilé, neorganické. Ale jedno je naprosto jisto: že není možno dnešní přemrštěné vysoké ceny považovati za ukazatele kupní moci peněz nebo poměrného jich znehodnocení, a tudíž že ji nelze bráti za základ při úvahách o nápravě měny. Budeme musiti vyčkati, až ceny všech statků poklesnou aspoň zhruba na poměrně jednotnou úroveň proti cenám předválečným a pak teprve bude možno podniknouti kroky další, jimiž by se dala provésti náprava.

II. Náprava měny a ceny na domácím trhu.

Při úpravě měny bude možno v dalším vývoji jíti dvojí cestou: buď budeme hleděti nynější pokleslou měnu napravití skutečně, totiž zvýšiti kupní moc koruny na výši předválečnou a ceny tudíž sraziti na ceny předválečné, po případě budeme se snažiti zvýšiti směnnou hodnotu peněz a snížiti ceny aspoň částečně; anebo provedeme nápravu měny jen